

7. Druzhinin, V. N. (2000). *Psikhologiya obshchikh sposobnostey [Psychology of general abilities]* (2nd ed.). St. Petersburg: Izdatelstvo "Piter" [in Russian].

8. Leytes, N. S. (1997). *Vozrastnaya odarennost i individualnye razlichiya [Age giftedness and individual differences]*. Moscow; Voronezh: MODYeK [in Russian].

9. Ponomarev, Ya. A. (2006). *Perspektivy razvitiya psikhologii tvorchestva [Prospects of the creativity psychology development]*. *Psikhologiya tvorchestva: shkola Ya. A. Ponomareva – Creativity psychology: Ya. A. Ponomarev's school*. D. V. Ushakov (Ed.). Moscow: Institut psikhologii RAN [in Russian].

10. Usacheva, G. V. (2005). *Kreativnost v svyazi s intellektom i uspevaemostyu u mladshikh shkolnikov [Creativity in relation to intelligence and success level of primary school children]*. *Ananevskie chteniya, 2005: Materialy nauchno-prakticheskoy konferentsii – Ananevskie readings, 2005: Proceedings of the Scientific and Practical Conference*. (pp. 492-493). St. Petersburg [in Russian].

11. Kholodnaya, M. A. (2002). *Psikhologiya intellekta. Paradoksy issledovaniya [Psychology of Intelligence. Paradoxes of research]* (2nd ed., rev.). St. Petersburg: Piter [in Russian].

Я. З. Василькевич

КРЕАТИВНОСТЬ И ИНТЕЛЛЕКТ ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА: ОСОБЕННОСТИ ВЗАИМОСВЯЗИ

В статье представлен теоретический анализ и эмпирическое исследование особенностей проявления взаимосвязи креативности и интеллекта детей младшего школьного возраста. Уровень развития интеллекта выступает своеобразным основанием, определяющим проявление и развитие креативности. Дальнейший механизм развития креативности характеризуется возрастающим влиянием мотивационных и личностных компонентов.

Ключевые слова: креативность, интеллект, коэффициент интеллекта, интеллектуальный порог.

Ya. Z. Vasylykevych

CREATIVITY AND INTELLIGENCE OF PRIMARY SCHOOL CHILDREN: FEATURES OF INTER-RELATION

The article deals with the theoretical analysis and empiric research of intercommunication features of creativity and intelligence of primary school children. In numerous researches, executed within the framework of the most various approaches and methodological conceptions, a thesis is grounded and confirmed that the high manifestation of creativity is possible only in the presence of high level of intellectual capabilities. The subsequent mechanism of creativity development does not correlate directly with development of intelligence, but is characterized by growing influence of motivational and personality components. An attempt to analyse the features of intercommunication display of creativity and intelligence of children of primary school age is carried out in our research. A coefficient of correlation between the level of creativity and a quotient of intelligence is significant; it confirms close connection of intelligence with creativity in primary school age; the level of creativity grows with the growth of general level of intelligence and vice versa. The analysis of quotients of intellectual development in sub-groups with low, middle and high creativity revealed linear connection between creativity and intelligence of children of primary school age. Pupils with the high level of intellectual development have middle and high levels of creativity, while not a single tested child with the low level of creativity has above level of intelligence quotient. Analyzing the features of creativity of tested children with the level of intelligence below average is impossible because of their absence. An idea about the threshold effect of quotients of psychometric intelligence in relation to creativity is confirmed in the sense that the children of primary school age with the subthreshold quotient of intelligence level show linear dependence between development of creativity and intelligence.

Keywords: creativity, intelligence, intelligence quotient, intelligence threshold.

Подано до редакції 13.06.14

УДК: 316.6

О. І. Голубенко

ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ЛІКВІДАТОРІВ НАСЛІДКІВ АВАРІЇ НА ЧАЕС У ВІДДАЛЕНОМУ ПЕРІОДІ

У статті представлені результати дослідження ціннісних орієнтацій ліквідаторів наслідків аварії на ЧАЕС через 28 років після катастрофи. В експерименті взяли участь працівники МВС України, що в 1986 році працювали в епіцентрі аварії, а також працівники МВС України, що не мали такого досвіду. Комплексне дослідження особливостей ціннісних орієнтацій проводилося із застосуванням методики "Ціннісні орієнтації" М. Рокича; Ціннісний опитувальник Ш. Шварца; методики "Морфологічний тест життєвих цінностей (МТЖЦ)" В. Ф. Сопова, Л. В. Карпушина. Результати кількісного, якісного та статистичного аналізу матеріалів, отримані в ході дослідження, дозволили нам зробити висновок, що Чорнобильська катастрофа вплинула на ціннісну сферу ліквідаторів.

Ключові слова: цінності, ціннісні орієнтації, віддалені соціально-психологічні наслідки, ліквідатори нас-

лідків аварії на ЧАЕС

Психологічні наслідки аварії і сьогодні є недостатньо дослідженими при їх очевидності [2; 4]. Актуальність, необхідність удосконалення, оновлення та систематизації даних, отриманих раніше, та впровадження нових досліджень сфери психологічних наслідків катастроф підтверджують, по-перше, страшні події 2011 року на АЕС Фукусіма-2 в Японії. Подібна до Чорнобильської, катастрофа продемонструвала непередбачуваність техногенних колапсів в час, коли людство залежить від атомного генерування електроенергії. По-друге, час, що минув з моменту аварії сприяє тому, що більш помітними стають результати впливу катастрофи на трансформацію світосприйняття, ціннісної сфери та способу життя потерпілих, а отже, можна припустити, що віддаленість у часі від аварії на ЧАЕС, сприяє більш об'єктивному дослідженню проблеми [7].

Аварія на ЧАЕС стала особливо значущою подією для ліквідаторів. Для багатьох з них катастрофа стала біографічним фактом, який вплинув на все їх подальше життя і долю [5].

Негативна динаміка психологічних наслідків простежується в результатах соціально-психологічних моніторингових та інших досліджень. Аварія з роками сприймається та оцінюється ліквідаторами все більш негативно [7]. Важливим негативним аспектом наслідків аварії для учасників ліквідаційних робіт останніх десяти років є їх вимушеність виходу на пенсію через значне погіршення здоров'я, що є несумісним з трудовою діяльністю. Психологічна проблема заключається у тому, що готовність до вибування з активної діяльності настає значно пізніше, ніж того вимагає фізичний стан, при тому, що рівень освіти і професійної компетенції у ліквідаторів досить високий. Ця ситуація супроводжується особливо сильними переживаннями. Відбувається втрата надії стосовно майбутнього покращення життя [1].

Система ціннісних орієнтацій визначає змістовну сторону спрямованості особистості і складає основу її ставлення до навколишнього світу, до інших людей, до себе самої, основу світогляду і ядро мотивації життєвої активності, основу життєвої концепції та філософії життя [3]. Ми припускаємо, що Чорнобильська катастрофа стала причиною для засвоєння нового досвіду ліквідаторів, що, в свою чергу, вплинуло на формування специфічної для даних соціальних груп системи ціннісних орієнтацій.

Метою статті є виявлення особливостей ціннісної структури ліквідаторів наслідків аварії на ЧАЕС через 28 років після катастрофи.

Враховуючи значну часову віддаленість нашого дослідження з моменту ліквідаційних робіт на Чорнобильській АЕС, контрольна вибірка підбиралася дуже ретельно, у максимальній відповідності до основної вибірки за об'єктивними характеристиками, такими, як стать, вік, освіта, соціальний статус, стаж роботи в Міністерстві внутрішніх справ України (не менше 20 років), посада. Такий підхід до підбору контрольної групи дав нам можливість в ході дослідження виокремити ті особливості ціннісних орієнтацій, які властиві саме працівникам МВС України, що брали участь у ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи, а, отже, виникли в результаті трансформації світогляду під впливом події високо-

го суб'єктивного значення, якою стала аварія для ліквідаторів.

В нашому дослідженні взяли участь 305 респондентів, які були розподілені на окремі групи наступним чином: до основної групи працівників МВС, що брали участь у ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС в 1986 – 1990 роках, увійшли 176 чоловік, до контрольної групи працівників МВС України, що не брали участь у ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС, відповідно, увійшли 129 чоловік. Респонденти обох груп чоловічої статі, віком від 47 до 65 років, з вищою освітою, зі стажем роботи в МВС України більш, ніж 20 років, приблизно 85% з яких на сьогоднішній день є пенсіонерами МВС України.

Дослідження проводилося у 2013-2014 рр. Для комплексного дослідження ціннісних орієнтацій ліквідаторів наслідків аварії на ЧАЕС через 28 років після аварії ми використали наступний психодіагностичний інструментарій: методика "Ціннісні орієнтації" М. Рокіча; Ціннісний опитувальник Ш. Шварца; Методика "Морфологічний тест життєвих цінностей (МТЖЦ)" В. Ф. Сопова, Л. В. Карпушина.

З табл. 1 ми бачимо, що два перші місця в ієрархії цінностей в обох групах займають цінності здоров'я та щасливого сімейного життя. Проте, за середнім значенням ми бачимо, що ліквідатори оцінюють здоров'я (2,59) вище, ніж представники контрольної вибірки (4,87), в той час, як сімейне життя, навпаки оцінюється вище представниками контрольної вибірки (3,92), ніж ліквідаторами (4,62). В ієрархіїх термінальних цінностей двох груп третє, четверте і п'яте місце займають різні показники. У ліквідаторів це – любов (6,18), активне життя (7,15) та наявність вірних друзів (7,4), а цінності представників контрольної групи розподілились у наступній послідовності – наявність вірних друзів (6,86), любов (7,57), свобода (7,57).

Дані, отримані в результаті порівняння ієрархій цінностей групи ліквідаторів та групи працівників МВС, контент-аналізу та якісного аналізу анкет, підтверджують зв'язок аварії на ЧАЕС зі змінами в ієрархії цінностей ліквідаторів. Однак, для отримання статистично значимих розбіжностей між експериментальною та контрольною групами, ми використали критерій достовірності Стюдента. В табл. 1 та табл. 2 виділені жирним шрифтом статистично значимі розбіжності ($p=0,000$).

Перші інструментальні цінності в ієрархічній структурі ліквідаторів демонструють нам узагальнення суб'єктивного уявлення групи про найважливіші "інструменти" досягнення значимих "цінностей-цілей" (термінальних цінностей). Відповідальність (5,0), вихованість (6,0), чесність (6,53), старанність (6,78), акуратність (7,12), також можна трактувати, як особистісні якості, які учасники ліквідаційних робіт вважають найбільш важливими і значимими.

Цікавим є той факт, що відповідаючи на питання анкети "Як змінився Ваш світогляд після аварії на ЧАЕС?" ліквідатори найчастіше використовували слова-синоніми ключових інструментальних цінностей – "відповідальність", "сумлінність", "професіоналізм", "старанність" в контексті переоцінки особистого ставлення до цих людських якостей. Недостатність таких якостей, як "відпові-

дальність", "професіоналізм", "старанність" та ін. у керівного складу ЧАЕС та тогочасної влади, ліквідатори вважають причиною аварії та причиною виникнення небез-

печних наслідків для жителів територій, близьких до Чорнобилю.

Таблиця 1

Ієрархії термінальних цінностей працівників МВС України, які є ліквідаторами аварії на ЧАЕС та працівників МВС України, які не мають такого досвіду

Ієрархія термінальних цінностей за методикою М. Рокича "Ціннісні орієнтації"				
Працівники МВС України (ліквідатори аварії на ЧАЕС)		Ранг	Працівники МВС України	
Середн. ранг	Термінальні цінності		Термінальні цінності	Середн. ранг
2,59	Здоров'я	1	Здоров'я	4,87
4,62	Щасливе сімейне життя	2	Щасливе сімейне життя	3,92
6,18	Любов	3	Наявність хороших та вірних друзів	6,86
7,15	Активне життя	4	Любов	7,57
7,4	Наявність хороших та вірних друзів	5	Свобода	7,57
7,5	Матеріально забезпечене життя	6	Цікава робота	7,78
8,37	Цікава робота	7	Матеріально забезпечене життя	8,28
8,93	Життєва мудрість	8	Життєва мудрість	8,28
9,15	Продуктивне життя	9	Продуктивне життя	8,29
9,56	Впевненість в собі	10	Впевненість в собі	9,5
9,96	Свобода	11	Розвиток	10,43
10,8	Суспільне визнання	12	Щастя інших	11,5
11,15	Щастя інших	13	Суспільне визнання	11,57
11,71	Розвиток	14	Активне життя	11,78
12,06	Пізнання	15	Творчість	12,35
12,8	Краса природи та мистецтва	16	Краса природи та мистецтва	12,64
14,84	Творчість	17	Пізнання	12,78
15,65	Задоволення	18	Задоволення	15,14

Таблиця 2

Ієрархії інструментальних цінностей працівників МВС України, які є ліквідаторами аварії на ЧАЕС та працівників МВС України, які не мають такого досвіду

Ієрархія інструментальних цінностей за методикою М. Рокича "Ціннісні орієнтації"				
Працівники МВС України (ліквідатори аварії на ЧАЕС)		Місце	Працівники МВС України	
Середн. значень	Інструментальні цінності		Інструментальні цінності	Середн. значень
5,0	Відповідальність	1	Чесність	5,78
6,0	Вихованість	2	Відповідальність	6,46
6,53	Чесність	3	Освіченість	6,78
6,78	Старанність	4	Вихованість	7,93
7,12	Акуратність	5	Тверда воля	7,94
7,72	Життєрадісність	6	Акуратність	8,5
8,62	Самоконтроль	7	Життєрадісність	9,07
8,97	Освіченість	8	Сміливість в відстоюванні власної думки	9,21
9,03	Незалежність	9	Незалежність	9,3
10,4	Раціоналізм	10	Самоконтроль	9,4
10,44	Непримиримість до недоліків	11	Раціоналізм	10,0
10,75	Ефективність в справах	12	Чуйність	10,14
10,78	Тверда воля	13	Старанність	10,21
10,84	Сміливість в відстоюванні власної думки	14	Терпимість	10,78
10,94	Чуйність	15	Ефективність в справах	10,8
12,656	Широта поглядів	16	Широта поглядів	11,28
12,94	Терплячість	17	Непримиримість до недоліків	11,29
15,78	Високі запити	18	Високі запити	15,64

Також досить часто використання синонімів найважливіших термінальних і інструментальних цінностей фіксується нами у відповідях на заключне запитання анкети "Що ви можете побажати українцям як ліквідатор сьогодні?". Наприклад, "любити та жити повним життям", або "відповідально ставитися до природи, до навколишнього середовища та до своєї роботи".

Статистично значима різниця між групами ($p=0,000$) встановлена за наступними термінальними цінностями: активне діяльне життя, кохання, свобода, творчість. А також за такими інструментальними: вихованість, терпимість, старанність, освіченість, сміливість у відстоюванні

власної думки, тверда воля. Важливо те, що цінності активного життя, кохання, відповідальності, вихованості, старанності є статистично більш значимими для ліквідаторів, ніж для представників контрольної вибірки. В той час, як цінності свободи, творчості, терпимості, освіченості, сміливості у відстоюванні власної думки та твердої волі, навпаки, притаманні контрольній групі. За результатами методики Ш. Шварца "Ціннісний опитувальник" було виявлено середні показники цінностей та статистичні відмінності між експериментальною та контрольною групами (виділено жирним в табл. 3)

Таблиця 3

Дослідження особливостей ціннісної структури ліквідаторів аварії на ЧАЕС та працівників МВС України, які не мають такого досвіду, за допомогою методики Ш. Шварца "Ціннісний опитувальник"

Цінності	Працівники МВС України (ліквідатори аварії на ЧАЕС)	Працівники МВС України	Різниця за (критерієм Стю'дента)
Насолода	3,09	3,14	0,820
Досягнення	3,81	3,79	0,915
Соціальна влада	3,47	3,44	0,858
Самовизначення	4,29	4,32	0,830
Стимуляція	4,04	3,69	0,035
Конформізм	3,47	3,12	0,034
Підтримка традицій	4,49	3,87	0,000
Соціальність	4,55	4,12	0,000
Безпека	5,09	4,57	0,000
Зрілість	4,39	4,27	0,330
Соціальна культура	3,21	2,71	0,000
Духовність	3,89	3,79	0,495

За результатами методики Шварца "Ціннісні орієнтації" було виявлено середні значення цінностей та статистично значиму різницю між контрольною і експериментальною групами (Таблиця 3). Ліквідатори на перше місце ставлять цінності безпеки (5,09), соціальності (4,55), підтримки традицій (4,49), а на останнє – цінність насолоди (3,09). Працівники МВС оцінили найвище цінності безпеки (4,57), самовизначення (4,32) та зрілості (4,27), а найнижче – цінність соціальної культури (2,71).

За допомогою критерію достовірності Стю'дента ми визначили, що оцінка ліквідаторами показників безпеки, соціальності, підтримки традицій, соціальної культури суттєво вища, ніж контрольною групою.

Після аварії на ЧАЕС однією з основних ціннісних орієнтацій ліквідаторів стала орієнтація на безпеку. Шварц вкладає в поняття орієнтації на безпеку соціальні та особистісні цінності, такі як національна безпека, безпека сім'ї та близьких людей, відповідальність, здоров'я, справжня дружба, відчуття приналежності.

Ставши свідком масштабних наслідків техногенної катастрофи, причиною якої були дії або бездіяльність певних відповідальних груп людей, направленість ліквідаторів на досягнення соціальної справедливості і миру в світі, що входить в поняття ціннісної орієнтації "соціальність" стала значно більш вираженою, ніж у їх колег, що не мали такого досвіду.

Внаслідок участі у ліквідації наслідків надзвичайної ситуації у представників експериментальної групи значно посилюється орієнтація на досягнення стабільного і

комфортного соціального простору, в якому переважають цінності поваги до батьків, традицій, релігії та дотримання суспільного порядку, що входять до визначення ціннісної орієнтації "підтримка традицій".

Пролонгована дія негативного впливу техногенної катастрофи на природу та здоров'я людей в більш повній мірі оцінюється учасниками ліквідаційних робіт, що зумовлює вираженість орієнтації на єднання з природою та її захист, прийняття своєї участі в житті, що є компонентами ціннісної орієнтації на соціальну культуру.

Автори методик поділяють життєві цінності на цінності саморозвитку, духовного задоволення, креативності, активних соціальних контактів, власного престижу, досягнення, матеріального положення та цінності збереження власної індивідуальності. Статистичний аналіз середніх значень за критерієм достовірності Стю'дента показав значимі розбіжності між життєвими цінностями експериментальної і контрольної групами (табл. 4) за шкалами: духовне задоволення, власний престиж та збереження індивідуальності.

Шкала "духовне задоволення" означає прагнення особистості отримувати моральне задоволення в усіх сферах життя, займатися цікавою справою. Шкала "власний престиж" вимірює прагнення до поваги зі сторони інших, соціальне схвалення. Шкала "збереження власної індивідуальності" характеризує прагнення особистості зберегти неповторність своєї особистості та власних поглядів, не піддаватися впливу масових тенденцій.

Таблиця 4

Діагностика життєвих цінностей ліквідаторів аварії на ЧАЕС та працівників МВС України, які не мають такого досвіду, за допомогою методики "Морфологічний тест життєвих цінностей" (В. Ф. Сопов, Л. В. Карпушин)

	Життєві цінності							
	Розв.	Дух. задов.	Креат.	Актив. соц. конт.	Власн. престиж	Досягнення	Матер. полож.	Збер власн. індив.
Працівники МВС України (ліквідат.)	5,43	5,4	4,52	6,38	6,5	5,36	5,59	5,9
Працівники МВС України	4,74	4,1	3,95	5,74	3,63	3,95	5,58	4,85
Різниця за (критерієм Стю'дента)	0,034	0,000	0,105	0,061	0,000	0,260	0,966	0,000

Таблиця 5

Дослідження пріоритетності життєвих сфер ліквідаторів аварії на ЧАЕС та працівників МВС України, які не мають такого досвіду, за допомогою методики "Морфологічний тест життєвих цінностей" (В. Ф. Сопов, Л. В. Карпушин)

	Життєві сфери					
	Проф.	Освіта	Сім.ж.	Сусп.ж.	Захопл.	Фіз. акт.
Працівники МВС України (ліквідатори)	4,98	4,73	5,42	6,23	5,62	6,24
Працівники МВС України	4,37	4,68	5,79	4,74	4,89	5,1
Різниця за (критерієм Стю'дента)	0,056	0,859	0,225	0,000	0,020	0,000

Що стосується життєвих сфер, Ф. Сопов, Л.В. Карпушин виділяють професійну сферу, сферу освіти, сферу сімейного життя, сферу суспільного життя, сферу захоплення та фізичної активності. З Таблиці 5 ми бачимо, що для працівників МВС сфера сімейного життя (5,79) та фізичної активності (5,1) є найбільш значимими, в той час, для ліквідаторів найбільш значимими є сфери фізичної активності (6,24) та суспільного життя (6,23). Найнижчі оцінки значимості в групі працівників МВС було надано сфері професійного життя, а в групі ліквідаторів – сфері освіти. Аналіз оцінки порівняння середніх значень за критерієм Стю'дента показав, що ліквідатори серйозніше відносяться до проблем життя суспільства, на відміну від працівників МВС, що не брали участь у ліквідаційних роботах на ЧАЕС, також вони більше включені у процес вирішення цих проблем. При високій оцінці фізичної активності в обох групах, різниця при аналізі

середніх значень по групах свідчить, що кількість ліквідаторів, для яких фізична культура відіграє найважливішу роль в гармонізації життя, значно перевищує кількість таких в групі працівників МВС.

Висновки. Результати дослідження, подані у даній статті, доводять, що соціально-психологічні наслідки Чорнобильської катастрофи для учасників ліквідаційних робіт є значними, навіть через 28 років після аварії. Зокрема, основні зміни у ціннісній структурі ліквідаторів пов'язані з орієнтацією на досягнення гармонії зі світом, природою, соціумом та орієнтацією на досягнення безпеки та отримання морального задоволення від життя.

Перспективи подальшої роботи пов'язані з дослідженням особливостей трансформації способу життя ліквідаторів у віддалений період після аварії, а також з виявленням механізмів цих трансформацій внаслідок впливу ціннісних орієнтацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кузьменко Т. М. Особливості життєвих орієнтацій ліквідаторів аварії на ЧАЕС: Автореф. дис. ... канд. соціол. наук: 22.00.03 / Тетяна Миколаївна Кузьменко / НАН України. Ін-т соціології. – К., 2002. – 17 с.
2. Моляко В. А. Психологические последствия Чернобыльской катастрофы / Валентин Алексеевич Моляко / Общество "Знание" Украины, Украинский Дом экономических и научно-технических знаний. – К.: 1996. – 32 с.
3. Маер Ю. В. Порівняльний аналіз ціннісних орієнтацій як критеріїв соціалізації дітей-сиріт та гімназистів / Ю. В. Маер // Проблеми сучасної психології. Вип. 23 / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – К., 2014. – С. 366-377
4. Скребець В. О. Екологічна свідомість в умовах

наслідків техногенної катастрофи: форми прояву, деформації, адаптогенез / Василий Алексеевич Скребець // Наука і освіта. – 2002. – № 6. – С. 19-28.

5. Ходорівська Н. Чорнобиль і людина: соціальна адаптація / Н. Ходорівська // The Chernobyl and the Human; НАН України. Ін-т соціол. – К., 2005. – С. 189-197.

6. Чорнобиль і соціум. Вип. 7. Соціально-психологічний моніторинг умов життя та діяльності соціальних груп потерпілих від Чорнобильської аварії: порівняльний аналіз та рекомендації. – К.: Ін-т соціології, 2001. – 408 с.

7. Яковенко С. І. Теорія і практика психологічної допомоги потерпілим від катастроф (на прикладі пост-чорнобильської ситуації) / Сергей Иванович Яковенко /:

REFERENCES

1. Kuzmenko, T. M. (2002). Osoblyvosti zhyttievkykh oriientsatsii likvidatoriv avarii na ChAES [Features of life orientations of the Chernobyl accident liquidators]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
2. Molyako, V. A. (1996). *Psikhologicheskie posledstviya Chernobylskoy katastrofy [Psychological consequences of the Chernobyl disaster]*. Kyiv: Obshchestvo "Znanie" Ukrainy, Ukrainskiy dom ekonomicheskikh i nauchno-tekhnicheskikh znaniy [in Russian].
3. Maier, Yu. V. (2014). Porivnialnyi analiz tsinnisnykh oriientsatsii yak kryteriiv sotsializatsii ditei-syrit ta himnazystiv [Comparative analysis of value orientations as criteria socialization of orphans and high school students]. *Problemy suchasnoyi psykholohii – Problems of modern psychology*, 23, 366-377. Kyiv: In-t psykholohii im. H. S. Kostiuka APN Ukrainy [in Ukrainian].
4. Skrebets, V. O. (2002). Ekologichna svidomist v umovakh naslidkiv tekhnohennoi katastrofy: formy proiavu, deformatsii, adaptovenez [Ecological consciousness in the aftermath of technogenic catastrophe: forms of manifestation, deforma-

tions, adaptogenesis]. *Nauka i osvita – Science and Education*, 6, 19-28 [in Ukrainian].

5. Khodorivska, N. (2005). *Chornobyl i liudyna: sotsialna adaptatsiia [Chernobyl and the Human: social adaptation]*. Kyiv: NAN Ukrainy. In-t sotsiol. [in Ukrainian].

6. Chornobyl i sotsium [Chornobyl and Society]. (2001). *Sotsialno-psykholohichni monitorynh umov zhyttia ta diialnosti sotsialnykh hrup poterpilykh vid Chornobylskoi avarii: porivnialnyi analiz ta rekomendatsii – Social and psychological monitoring of living conditions and social groups affected by the Chernobyl accident: comparative analysis and recommendations. Edition 7*. Kyiv: Instytut sotsiolohii [in Ukrainian].

7. Yakovenko, S. I. (1998). Teoriia i praktyka psykholohichnoi dopomohy poterpilym vid katastrof (na prykladi post-chornobylskoi sytuatsii) [Theory and practice of psychological assistance to victims of disasters (on the post-Chornobyl situation example)]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv: Instytut psykholohii im. H. S. Kostiuka APN Ukrainy [in Ukrainian].

О. И. Голубенко

ОСОБЕННОСТИ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ ЛИКВИДАТОРОВ ПОСЛЕДСТВИЙ АВАРИИ НА ЧАЭС В ОТДАЛЕННОМ ПЕРИОДЕ

В данной статье представлены результаты исследования ценностных ориентаций ликвидаторов последствий аварии на ЧАЭС через 28 лет после катастрофы. В эксперименте приняли участие работники МВД Украины, которые в 1986 году находились в эпицентре аварии, а также работники МВД Украины, которые не имели такого опыта. Комплексное исследование особенностей ценностных ориентаций проводилось с использованием методики "Ценностные ориентации" М. Рокича; Ценностный опросник Ш. Шварца; методика "Морфологический тест жизненных ценностей (МТЖЦ)" В. Ф. Сопова, Л. В. Карпушина. Результаты количественного, качественного и статистического анализа материалов, полученных в ходе исследования, позволили нам прийти к заключению, что Чернобыльская катастрофа повлияла на ценностную сферу ликвидаторов.

Ключевые слова: ценности, ценностные ориентации, отдаленные социально-психологические последствия, ликвидаторы аварии на ЧАЭС.

O. I. Holubenko

PECULIARITIES OF VALUE ORIENTATIONS OF CHERNOBYL ACCIDENT LIQUIDATORS IN REMOTE PERIOD

This article presents the results of research of value orientations of the Chernobyl accident liquidators 28 years after the disaster. The experiment involved employees of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine who worked in 1986 at the epicenter of the accident, as well as members of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine who did not have such an experience. Comprehensive study of the features of value orientations was conducted with the use of such techniques as "Values orientations" of M. Rokych; "Valuable questionnaire" of S. Schwartz; "Morphological test of life values (MTLV)" of V. Sopov and L. Karpushin. Results of quantitative, qualitative and statistical analysis of the data obtained in the study allowed us to conclude that the Chernobyl disaster affected the value sphere of liquidators. The study presented in this article shows that social and psychological consequences of the Chernobyl accident for liquidators are significant, even 28 years after the accident. Specifically, the main changes in the value structure of liquidators are associated with a focus on achieving harmony with the world, nature, society and focus on achieving security and receiving moral satisfaction from life. The results obtained during the an empirical study show significant differences between employees of Interior Ministry of Ukraine, who worked in 1986 at the epicenter of the accident, as well as members of Interior Ministry of Ukraine, who did not have such an experience. Also, the author examines structured theoretical and historical aspects of value orientations in this article. Prospects for future work relate to the study of features of liquidators' lifestyle transformations long after the accident, as well as the identification of the mechanisms of these transformations due to influence of value orientations.

Keywords: values, value orientations, remote social and psychological consequences, liquidators of the Chernobyl accident

Подано до редакції 15.07.14